CONSIDERAȚI ASUPRA FIȘELOR DE CERCETARE

NOTE LA „ARTA LEMNULUI"

ZONE ETNOGRAFICE. MICROZONE. ZONE DE INTERFERENȚĂ.

Circumscrierea unei zone în aria gravitării spre un centru ad-tiv economic și gravitarea concomitentă spre aceiași zonă complementară, este exprimată, *în concepția populară*, prin considerarea așezării lor ca interior de zonă orografică, cu activități economice în raport cu schimbul de mărfuri cu reper central ad-tiv, politic și cultural. Astfel zonele etnografice se manifestă nu prin izolare, ci din contră, în relații și schimburi neîntrerupte, indiferent de situația politică sau administrativă a diferitelor limitări istorice românești. Zonele etnografice pot fi variabile în timp și în contextul general al condiționării. Absolută este doar constatarea că nici o zonă etnografică nu poate exista fără zone de interferență.

MEȘTERI CONSTRUCTORI DE CASE. a) *construite pe loc*: case, acareturi, biserici (din lemn masiv); 1. *Calități de lemn:* a) pentru construcție; b) pentru artă (ex.: *stejarul*, tare rezistent la cioplituri mărunte, corecte, rezistent la carii). 2) *Credințe* (ex. tăierea arborilor în anumite faze ale lunii) analogii mitologice. 3. *Tehnica de contruire* în lemn: așezarea bârnelor în scobituri, formând careuri; acoperiș în 4 ape; *Tehnici în lut*: 4. Rituale de marcare a terminării construcției (arbore, ramură verde, așezate pe vârful casei). Importanță simbolică a bradului (analogii locale). 5. Ceremonii de luare în folosință.

MEȘTERI SPECIALIZAȚI ÎN CONSTRUCȚII TEHNICE (mori, pive, dârste, șteampuri, teascuri, joagăre etc.)

MEȘTERI CONSTRUCTORI DE BISERICI. (Sec. XVII, XVIII, XIX, (atestări documentare) tehnici înrudite la casele din lemn.

MEȘTERI DE RENUME: satul de origine, mod de plată (învoieli) ajutoare la lucru. peregrinări în căutare de lucru (legături tradiționale, familiale, ocazionale (ex. asemănări între locuințele din Gorj și Hunedoara).

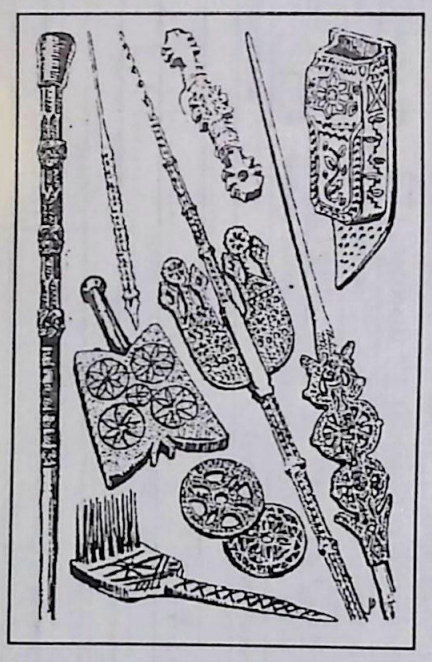
MEȘTERI DE CASE PREFABRICATE. 1. *Operațiuni:* a) confecționarea părților; b) ansamblarea, notarea bârnelor, c) demontarea și transportarea, d) reasamblarea (ex. din sate din Munții Apuseni, pădureni, Gorj, ș.a.) 2. Mutarea bisericilor din lemn ca mai sus („a", „b", „c", „d") b) la distanțe mici; târârea pe sol, trasă cu boii. 3. Munci cu caracter colectiv în diverse faze ale lucrului; clacă la ridicat, joc de tineret la bătătorit podeaua. 4. Măiestria constructivă tehnică (construcții mai complicate) – expresie a talentului meșterilor și a necesităților și posibilităților grupului social (sau a familiei).

LOCURI DE AȘEZARE A DECORULUI: 1. Obișnuite: ancadramente de uși și ferestre, stâlpii prispei, grinzi, fruntarii, coame; capete de bârne, balustrade; 2. *La biserici* (în plus brâul median „în frânghie" și galerii dispuse pe laturi; arcade pe stâlpi crestați, balustrade traforate. *DECOR:* a) ca podoabă decorativă; b) cu scop protector, la deschideri; Talentul și priceperea meșterului, proporții, aspect general. Motive: frânghia formând romburi, dreptunghiuri pe panouri, arborele, stelele, luna, crucea, capul de cal (sub straşină), șarpele, soarele, paharul, iedera ș.a. *Decorul pe ușa de la intrare:* în case, în biserici, în curte, compoziții, organizare, detalii.

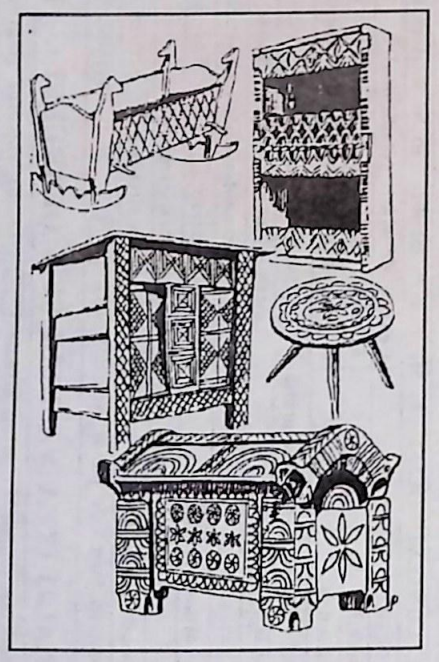
3. *La case cu foișor:* elementele suplimentare de decor, (stâlpi crestați și sculptați, balustradă cu tăieturi, fruntariul arcuit). Aspecte ale îmbrățișării modei foișorului de diferitele categorii sociale.

4. *Porțile de lemn:* (monumente de artă) Context social: a) prezentarea demnității familiei; b) întrecerea în frumusețea porților. *Aspecte etnografice:* sate adunate (gospodării apropiate, gard puternic spre stradă.

Elemente ale decorului cu rol protector (credință, magie): crucea, pasărea, arborele, frânghia, șarpele, Steaua, luna, mâna, puncte, linii în compoziții geometrice. Elemente noi (aculturație); motive florale, laleaua, vița de vie.

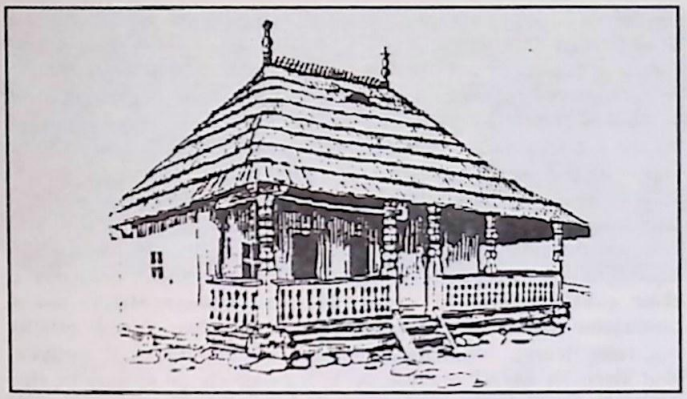
Obiecte de uz personal din lemn

Mobilier țărănesc realizat dulgherește

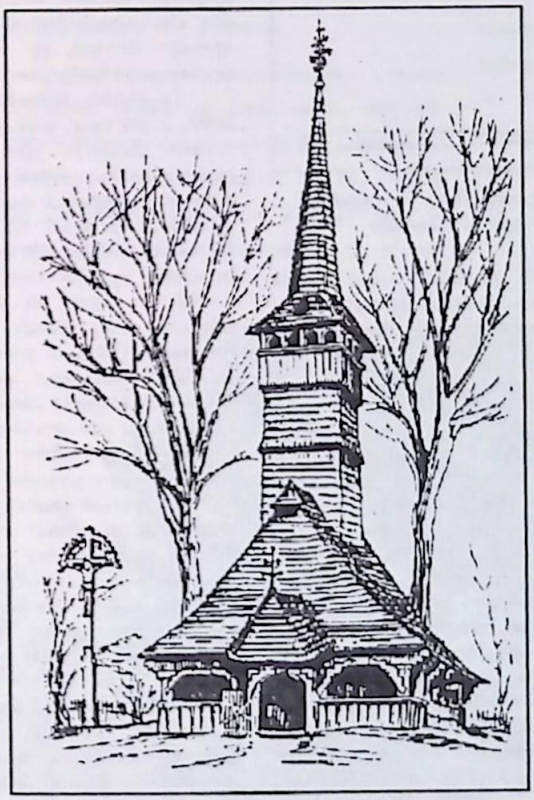
Obiecte din lemn, os și metal semnificativ, ornamentate

Casă veche din Gorj

Motivul de temei la porţile vechi: arborele vieţii (alături de motivele citate mai sus). Tehnicile execuţiei decorului: relief înalt, lucrat în stejar, foarte vizibil, în Maramureş; sculpturi şi crestături, din izvodul aşchiat, în Gorj (porţi monumentale cu portiţa sub acelaşi acoperiş); „portiţe" cu stâlpi decoraţi în tehnica sculpturii şi zgârieturii în jurul Sibiului şi Făgăraşului, scândurile tăiate cu fierăstrăul.

5. *Mobilierul de lemn* a) Meşterii specializaţi (rudari); b) Noi tehnici de decor pictat. 1. *Mobilier tradiţional vechi*: realizat dulghereşte, decor geometrizat. În Nordul Moldovei, mobilierul ţărănesc a fost influenţat de mobilierul bisericesc vechi cu crestături populare; motivul de temei: rozeta; 2. Mobilier nou, realizat tâmplăreşte; decor floral. 3. Alte piese de mobilier ţărănesc: lăzi, blidare, colţare, poliţe, mese, măsuţe joase, scăunele joase, laviţe, paturi de lemn; *obiecte din categoria care se leagă de alimentaţie: vase de lemn* (unele pirogravate); *căuce*, dintr-o singură bucată de lemn; linia formei; elemente reliefate pe recipient; complementaritatea formei şi decorului cozii; elemente distinctive la obiecte de uz personal; *linguri de lemn: mari*, cu partea scobită dimensionată ca măsură de capacitate, gâtul şi tendinţa cozii; însemnele – tip răboj; *mici*, pentru mâncat; a) simple, cu crestături; b) deosebite, tip asemănător celor „mănăstireşti" cu cozile închipuind balauri, şerpi, păsări măiastre ş.a.

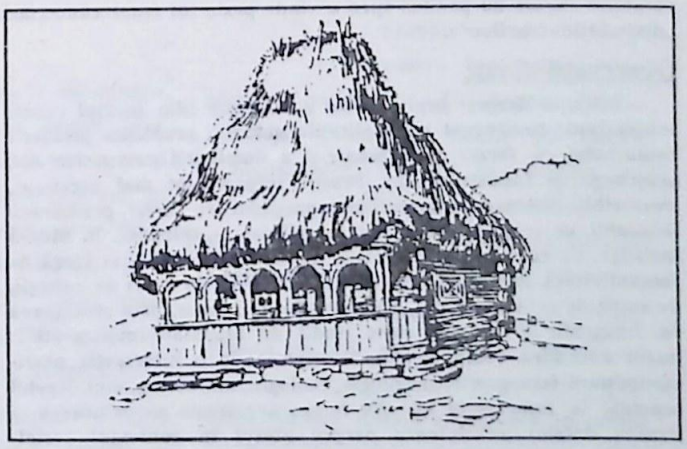
Biserică de lemn din nordul Transilvaniei

Instrumente ale industriei textile ţărăneşti: furci de tors, fuse, „străjeri". 1) Asemănări stilistice cu stâlpi de case (corpuri geometrice combinate prin alternanţă şi suprapunere). 2) Tipuri de furci: cilindrice; cu „coarne"; cu „aripi"; cu „talpă"; plate profilate, etc. furcă (sau bâta) lucrată în tehnica *crestării* în lemn de paltin, tei, cireş, nuc, mesteacăn, fag, ulm, păr, alun; a *inciziei*, în suprafaţa cilindrică a lemnului de alun, carpen, jugastru, arin ş.a., precum şi prin *traforare*, *perforare*, *încrustare*, cu metal, cu culoare, cu oglinzi: (Inscripţii, accesorii) furcă de tors, din lemn cu rămurele poziţionate prin îndoiri anume; furci cu elementul central funcţional din răchită (aşchiată, răsucită).

Bâtele ciobăneşti: sculptate puternic, cu motivul excizat, al împletiturii, precum şi cu incizii, în registre (Haţeg); bâte cu motive geometrice şi florale (mai noi); bâte incizate cu figuri animaliere şi omeneşti; *bâte de căluşeri*, cu motive magic-simbolice: (şarpele, spirala, sabia, ş.a.); *bastoane* şi bâte „pentru purtat": cu forme ergonometrice, decorate cu ţinte; cu mâner încrustat; *instrumente muzicale:* fluiere, cimpoaie, în tehnici variate; cu crestături fine, cu încrustaţii metalice, cu aplicaţii de metal subţire; *Senzaţia indusă de ornamentaţie:* Marea densitate a ornamentaţiei (în Gorj) cu motive din izvorul aşchiat, dă senzaţia verticalităţii, aceasta fiind întreţinută prin succesiunea intensă a elementelor decorative. Ex.: poarta, troiţa, pridvorul, cu jocul misterios de umbre şi lumini – sugestia de înălţime se dezvoltă prin succesiunea intensă a ornamentaţiei. Înclinaţia spre decorativism induce o stare contemplativă uneori; prin supleţea stâlpilor casei gorjeneşti se obţine o paradoxală vigoare datorită crestăturilor (din izvorul aşchiat, în „scara pisicii") iar uşile masive degajă supleţe din jocul de „sori" înlănţuiţi.

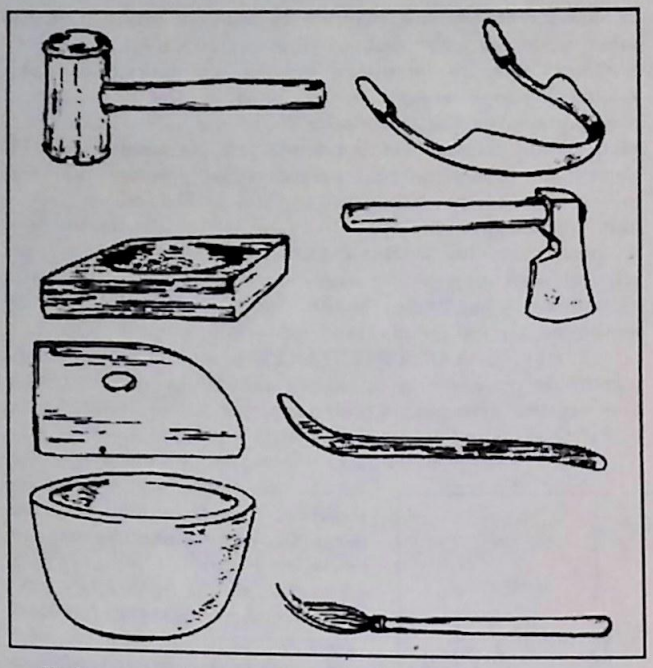
STRUCTURA ORNAMENTALĂ (limbajul formelor). Au fost identificate peste 400 de *izvoare româneşti de crestături*, care n-ar exprima prea mult singularizate, dar în compoziţii, linii şi suprafeţe se îmbină în „serii de motive", vorbind limba particulară a formelor, cu cadenţe specifice, bazate pe coduri de comunicare străvechi. Analizarea unui ornament reclamă cunoştinţe bazate pe cunoaşterea izvoadelor de crestături. *Contextul plastic* urmăreşte „idei" aparent cu monotonie (similară cadenţelor specifice doinelor) deci, prin repetiţia elementelor fundamentale, dar cu o vădită tendinţă spre abstracţiune. *Absenţa utilizării florei şi faunei*, formele liniare fără contingenţă cu realitatea înconjurătoare şi fără a tulbura succesiunea liniilor geometrice, fiind caracteristică *artei etnografice româneşti*, deci respectarea cu consecvenţă a normelor geometrice. Motivele cioplite în lemn reflectă gândirea meşterilor anonimi, în cadrul convenţiilor, viabile prin semnificaţii. Etapele de dezvoltare ale izvoadelor de crestături configurează epocile de prefacere culturală ale românilor. Astfel rozeta cu şase raze, pare să-şi aibe originea şi în transpunerea geometrizantă a semnului lui Cristos, marcând începuturile creştinismului la noi (motiv relevat de arheologie).

TEHNICA ORNAMENTĂRII. Linii sigure (contururi) tăioase, unghiuri ascuţite, perfect scobite, muchia de tăiere este totdeauna înclinată şi niciodată în unghi drept,

Casă veche din Vama Moldovei

cu suprafaţa. Se evită contrastele prea mari de umbre; crestăturile,

Unelte pentru olărit: maiul şi mezdreana, piatra de răşuit şi toporul, fochej şi cioacă, hârb mic şi buntălău

larg desfăşurate pe suprafaţa de lumină, prezintă jocuri variate rezultând din alternarea şanţurilor cu unchii înclinate (întretăiate de contururi liniare, puţin adâncite). Crestăturile din *izvodul alveolar* sunt ornamente plane, fără a altera suprafaţa, spre deosebire de sculptarea în *izvorul aşchiat,* care animă vertical elementele arhitecturale, sau de scoaterea în relief înalt, care acuză reţinerea luminii.

MOTIVELE DECORATIVE, din repertorii străvechi, nu derivă din „stilizarea" naturii vii prin linii şi figuri geometrice, ci, asemenea gesturilor arhetipale, evidenţiază simboluri mitice, magice ori creştine.

NOTE LA „ARTA LUTULUI"

Arta meşterului olar, se confundă cu arta grupului din care face parte; – nu se spune că un ulcior este lucrat de cutare „meşter", ci că a fost făcut în cutare sat, în care toţi meşterii contribuie, la definirea artei locale şi lucrează asemănător. – *Ornamentarea vaselor* din ceramică, începând cu vasele cu rol funcţional şi un minimum de ornament, până la cele mai „luxoase" în *stil haban*, reflectă personalitatea vasului şi a olarului, dorinţa sa de a obţine un efect emotiv, prin formă şi decor (cromatică). În olărie baza de ornamentare, spirală (neolitică) la români nu cunoaşte forme florale sau animale, ca la maghiari, de pildă. În marketingul produselor ceramice s-au inclus toate categoriile de cumpărători, cele 23 de centre ceramice urbane şi 46 centre ceramice rurale au produs spre a vinde peste tot (sunt cunoscute „drumurile olarilor").

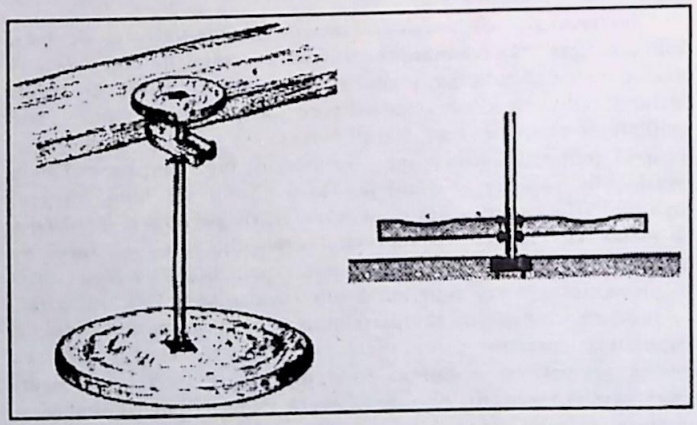
Observaţii finale

Discuţia despre *procesul de aculturaţie* (din mediul rural) evidenţiază, contingent cu realităţile actuale, problema pierderii contactului cu *forme tradiţionale* şi a dominării *curentelor noi,* orăşeneşti şi industrializate. Proces treptat, tot mai accelerat, ireversibil. Salvarea mărturiilor aparţinătoare *artei prelucrării lemnului,* ce se pierd adesea nevalorificate – spiritual, în ultimă instanţă, ca valenţe ale identităţii noastre naţionale – se leagă de reconstituirea contextuală, realizată ştiinţific (la nivel de colecţii, de secţii de artă populară şi etnografie, în muzee, prin strângerea de fotografie şi desene, prin studii de amploare monografică, într-o abordare comparatistă, favorizată de o informaţie pluri-disciplinară (etnografie, sociologie, ecologie, marketing, etc). Apelul constant la *informaţia vie din teren*, urmăreşte surprinderea şi fixarea datelor revelatoare despre obiect în contextul social-economic şi cultural, la care se raportează, şi totodată, la amprenta artistică a meşterului, dacă este accesibilă, respectiv, de la alegerea esenţei de lemn, existenţă în zonă şi potrivită cu rolul funcţional al obiectului, din dorinţa de obţinere a unui *efect emotiv,* prin formă şi decor, iar prin investigarea motivaţiilor de ordin magic, mitic, social şi cultural, până la conturarea viziunii particularului în general. Obiectele reflectă *experienţa în prelucrarea lemnului,* într-un loc şi un timp anume, înţelegând resurse locale, meşteşuguri, (diversificări, statistici) forme specifice de manifestare locale, a artei lemnului, încadrate într-o viziune diacronică şi cu exemple patrimoniale. Căutarea unor obiecte aparţinând diverselor *tipuri categoriale* trebuie însoţită de investigarea actului de creaţie, diferenţiat, în funcţie de mesajul condiţionat social-economic şi chiar politic-cultural (şi istoric, în cazul monumentelor) sau al tendinţelor manifestate în activitate (continuitate, funcţii estetice noi, valorificare). Tehnicile de decorarea lemnului, ca şi motivele, sunt alese, cu adresă precisă, de la o categorie de obiecte la alta. Astfel în arhitectura caselor ţărăneşti din lemn, *stilul* sculptural şi decorativ cunoaşte mari diferenţieri în raport cu clima locală (nevoie de soare, soare prea mult etc.), în raport cu experienţa meşterilor (în diverse etape istorice) şi cu „pretenţiile" gospodarului, sau ale comunităţii săteşti, cu legăturile etnoculturale, iar mai aproape de noi, cu îngustarea manifestărilor artei lemnului, din pricina materiei prime.

În trecut, datorită ambianţei şi îndeletnicirilor lucrului în lemn, avem case, şuri, porţi, biserici, cruci, troiţe, dar şi instalaţii tehnice ţărăneşti (şteampuri, mori, teascuri) – multe unităţi reprezentative pentru istoria artei româneşti, în stilul aparte al zonelor etnografice respective, ceea ce se cuvine exprimat în fişa analitică, privind STRUCTURA ORNAMENTALĂ (limbajul formelor). – Cele 400 de izvoade româneşti de crestături, realizate în tehnici ornamentale diferenţiate: (în Maramureş, relieful înalt lucrat în stejar; în Oltenia, o reţea deasă de crestături pe elemente arhitecturale, iar în Ţara Moţilor, elementele constructive sunt subliniate prin chemare, sculptate cu motrive geometrice. În Valea Mureşului, pe dealuri şi pe platforme, stâlpi funerari ciopliţi în treptele „înălţării" sau inciziile fine ale ciobanilor din Mărginime, sau ornamentaţia lăzilor de zestre, prin zgârierea cu „horjul" şi cu compasul cu gheară, ş.a., păstrează cu gelozie tradiţia cea mai pură, stilistic zonală!. Deşi unele categorii de obiecte, precum troiţele sau crucile, au suferit transformări, prin îngustarea mesajului mitic în favoarea celui estetic, făcând mai dificilă interpretarea semnificaţiilor (codului) formelor, există şansa de a le „explicita" în corelaţie cu toate celelalte manifestări artistice reprezentative dintr-un loc anume, chiar dacă sunt păstrate fragmentar.

Tocmai în acest sens, sunt concepute fişele analitice „comparative", în vederea fixării unei „bănci de date" bazate pe „mărturii vii ale informatorilor din teren". Analize bogate realizate în prezent vor sta la baza unor sinteze sau monografii ale diverselor genuri, în viitorul apropiat. Ele vor fi de folos, datorită modului etnografic de a cerceta şi a modului estetic de a reda, privind esenţa şi valenţele geniului nostru naţional, universal valabile.

ADAM Nicolae – artist plastic
Inspectoratul pentru Cultură al judeţului Hunedoara

Roata olarului; dreapta roata mare